การประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน

An application of modern media innovations to promote the development of quality of life according to Buddhist ethics that appears in Isan folk tales

สงวน หล้าโพนทัน
Sanguan Laphonthan
พระใบฎีกานรินทร์ สีลเตโช
Phra Baidika Narin Silatecho
พระมหาสากล สุภรเมธี
Phramaha Sakol Subharamedhi
โสวิทย์ บำรุงภักดิ์
Sowit Bamrungphak
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
Mahamakut Buddhist University, Roi Et Campus
Email: sanguan.laphonthan@gmail.com

(**Received**: April 15, 2024/ **Revised**: April 22, 2024/ **Accepted**: April 24, 2024)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน 2) เพื่อผลิตและประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ชุมชน 4 จังหวัด กลุ่มตัวอย่าง 40 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม เก็บรวมรวมข้อมูลเอกสารจากพระไตรปิฎก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกต สัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีพรรณนาความ

ผลการวิจัย พบว่า การใช้ปัญญาของตัวละครในนิทานเรื่องสุวรรณสังข์กุมาร เช่น พระมารดาของพระสังข์แอบซุ่มดูคนทำความสะอาดบ้านและทำลายหอยสังข์ เพื่อไม่ให้พระสังข์มีที่ซ่อนอีกต่อไป การแสดงความเคารพในนิทานเรื่องอุรังคธาตุ เช่น พระมหากัสสปเถระพร้อมพระอรหันต์ 500 ท่าน ได้อัญเชิญอุรังคธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประดิษฐานที่ภูลังกาเพื่อให้พุทธบริษัทรวมทั้งเทวดาทั้งหลายได้เคารพสักการะบูชา การให้อภัยในนิทานเรื่องนางสิบสอง เช่น ท้าวรถสิทธิ์ให้อภัยนางสันทะมาลา การปกครองที่ปรากฏในนิทานเรื่องพระยาคันคาก เช่น พระยาคันคากยกไพ่พลขึ้นไปรบกับพระยาแถนเพื่อให้พระยาแถนปล่อยฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล ส่วนการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนาในนิทานเรื่องเสียวสวาสดิ์คือ การใช้ปัญญาและคุณธรรมในการทำงานของท้าวเสียวสวาสดิ์, กิจกรรมเกี่ยวกับการใช้ปัญญาไตร่ตรอง คือ กิจกรรม How to (การแก้ปัญหา) กิจกรรมเกี่ยวกับความเคารพผู้อื่น ได้แก่ กิจกรรมส่งเสริมการปลูกฝังจิตสำนึกความเป็นพลเมือง กิจกรรมเกี่ยวกับการให้อภัย 3 กิจกรรม เช่น การทำงานเป็นทีม เป็นต้น กิจกรรมเกี่ยวกับการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา เช่น การเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น

คำสำคัญ: การประยุกต์ใช้; นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่; การพัฒนาคุณภาพชีวิต;
คติธรรมทางพระพุทธศาสนา; นิทานพื้นบ้านอีสาน

Abstract

The objectives of this research are : 1) to study the Buddhist morality appearing in Isan folktales, 2) to produce and apply modern media innovation to promote the development of quality of life according to the Buddhist morality appearing in Isan folktales. It is qualitative research. The area used in the research was communities in 4 provinces, a sample group of 40 persons (monks and laities), the tools used in the research were an observation recording form, in-depth interview and group discussion recordings, collecting document information from the Tripitaka, related documents and research and collect field data by observation, in-depth interview and group discussion, data analysis using descriptive methods.

The results of the research found that using the wisdom of the characters in the story of Suwansangkumar, such as the mother of Phra Sang secretly watched people cleaning the house and destroying the conch shells in order for Phra Sang to no longer have a place to hide, showing respect in the story of the Urangkha relics, such as Phra Maha Kassapa Thera along with 500 Arahants, brought the Urangkhathatu relics of the Lord Buddha to be enshrined at Phu Langka so that all Buddhists and deities can pay homage, forgiveness in the story of Nang Sib Song, such as Thao Rod Sit forgiving Nang Santhamala, governance that appears in the story of Phraya Khan Khak, such as Phraya Khan Khak raising cards. The soldiers went up to fight with Phraya Than to get Phraya Than to let the rain fall according to the season. As for governance according to Buddhist principles in the story of Siaw Sawat, it is using of wisdom and morality in the work of Thao Siewsawat. The activities related to the use of intellectual reflection, i.e. how to activities (problem solving), activities related to respect for others, i.e. activities to promote the cultivation of citizenship consciousness, activities regarding forgiveness 3 activities, such as teamwork, etc., activities related to governance according to Buddhist principles, such as selecting member of the council of representatives etc..

Keywords: An application; modern media innovations; development of quality of life; Buddhist ethics; Isan folk tales

1. บทนำ

ภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภูมิภาคอีสานของประเทศไทย เป็นดินแดน ที่ได้รับการกล่าวถึงในฐานะของดินแดนที่เป็นแอ่งอารยธรรม มีการสั่งสมวัฒนธรรม มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ในอีกฐานะหนึ่งคือการเป็นอาณาบริเวณที่มีความ หลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ การเป็นดินแดนที่มีผลผลิตทางด้านวัฒนธรรมอันหลากหลาย ทั้งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น และผลผลิตที่เกิดจากการผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่นๆ ผลผลิตทางศิลปะ และวัฒนธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ได้มีการสั่งสม สืบทอดและการปรับเปลี่ยนไปตาม สภาพการณ์ทางสังคม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2558: 240) คนไทยอีสานมีลักษณะนิสัยพื้นฐานคือความมักน้อยสันโดษ อ่อนน้อมถ่อมตน และซื่อตรง ไม่ชอบการแข่งขันชิงดีชิงเด่น อาชีพหลักคือทำนา ไร่และสวน อาศัยน้ำฝนในการปลูกข้าว พืชสวนและพืชไร่ ดังนั้นภาพลักษณ์ของคนอีสานจึงเป็นคนมีน้ำใจ น่ารักและขยันทำมาหากิน อาศัยพระพุทธศาสนาหล่อหลอมจิตใจและพฤติกรรมให้เกิดความดีงามทั้งในรูปแบบการเทศน์สั่งสอนของพระสงฆ์ การศึกษาธรรมะจากคัมภีร์และวรรณกรรมพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ทัศนศิลป์ประเภทจิตรกรรม ประติมากรรม และวรรณศิลป์ เช่น นิทานพื้นบ้านอีสานที่แฝงคติชีวิตและคติธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจัดเป็นกระบวนการที่สามารถเกิดขึ้น ได้ตลอดเวลาทุกยุคทุกสมัยและทุกสังคมหากจะแตกต่างกันไปบ้างในเรื่องวิธีการและลักษณะของการเปลี่ยนแปลงสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในอดีตนั้นเป็นไปอย่างช้าๆ เนื่องจากการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ ยังมีน้อยและระบบการสื่อสารคมนาคมยังไม่ค่อยพัฒนาก้าวหน้าเท่ากับปัจจุบัน การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจึงเป็นไปค่อนข้างยาก แต่เมื่อเทคโนโลยีและสารสนเทศของทุกสังคมมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีอัตราการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นค่อนข้างรวดเร็วและเกิดขึ้นตลอดเวลา (พุทธินันทน์ บุญเรือง, 2560: 3)

ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงสังคม ไทยมีการเปิดเสรีการค้าก่อให้เกิดการหลั่งไหลของระบบอุตสาหกรรมเกษตรของคนไทย มีการก้าวกระโดดของเทคโนโลยีเพื่อการผลิตในการส่งออกต่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงในยุคสมัยที่เทคโนโลยีมีความเจริญ การสื่อสารและการคมนาคมสามารถส่งผ่านถึงกันได้อย่างสะดวกรวดเร็วในปัจจุบัน ส่งผลให้ภาคอีสานเองก็มีผลกระทบทางด้านพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนาเปลี่ยนแปลงไปด้วย (บันเทิง พาพิจิตร, 2557: 16) กล่าวคือ ด้านการประกอบอาชีพคนอีสานรุ่นใหม่ไม่นิยมทำนาเหมือนสมัยก่อน เพราะมองว่าเป็นความยากลำบากและไม่ทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น ดังนั้นคนที่ไม่มีงานประจำมักจะทอดทิ้งบ้านเกิดเดินทางไปหางานทำที่กรุงเทพหรือต่างจังหวัดแทน สำหรับคนที่ยังประกอบอาชีพการทำนาตามที่ได้สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษมักจะมีความเป็นอยู่ยากลำบากกว่าสมัยก่อน เพราะแหล่งหากินทางธรรมชาติลดน้อยลง ความจำเป็นในการซื้อสิ่งของบริโภคอุปโภคมีมากขึ้น ส่งผลให้เกิดภาวะหนี้ครัวเรือนมากขึ้น ปัญหาเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตด้านสังคม ศาสนา วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง คือเมื่อคนมุ่งแต่การทำมาหากินบวกกับการดำเนินชีวิตที่อาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศมากขึ้นและติดกับดักทุนนิยม เชื่อวิทยาศาสตร์มากกว่าศาสนา จึงไม่สนใจศึกษาธรรมะ ไม่ปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม จริยธรรม ละเลยวัฒนธรรมที่ดีงามในอดีต เช่น การแสดงความเคารพผู้ใหญ่ มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ไม่มีความสามัคคีปรองดองกัน และไม่รู้จักให้อภัยผู้อื่น เป็นต้น

พื้นที่การวิจัยครั้งนี้ 4 แห่ง ประกอบด้วย ชุมชนจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด ชุมชนยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ ชุมชนเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนกระนวน จังหวัดขอนแก่น เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ

จากกระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยมซึ่งกระทบมากกว่าสังคมชนบทในระดับหมู่บ้านและตำบลเพราะความเป็นชุมชนใหญ่ระดับอำเภอและมีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบมากขึ้นในอนาคตเพราะปัญหาเศรษฐกิจโลก คณะผู้วิจัยมองว่าส่วนหนึ่งเกิดจากการไม่มีภูมิคุ้มกันทางศาสนาและวัฒนธรรมโดยเฉพาะขาดการเรียนรู้และปรับตัวกับเหตุการณ์ปัจจุบันหรือสิ่งที่ประสบอยู่นั้น ความเป็นอยู่แบบขาดปัญญาและไม่มีที่พึ่งทางจิตใจเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงเพราะทำให้ชีวิตมีความยากลำบาก ไม่มีความสุข ความจริงแล้วสังคมไทยมีมรดกทางสังคม ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมทั้งที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและความกลมกลืนทางวัฒนธรรม เพียงแต่ขาดการเห็นคุณค่าและใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างจริงจังเท่านั้นเอง โดยเฉพาะพระพุทธศาสนามีคำสอนหลายระดับที่สามารถนำไปใช้หรือปฏิบัติโดยตรงและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์และบริบทของสังคม หลักธรรมสำหรับส่งเสริมเศรษฐกิจ เช่น หลักการพึ่งพาตนเอง (นาถกรณธรรม) ความยินในสิ่งที่หาได้และมีอยู่ ไม่ละโมบหรือดิ้นรนเกินตัว (สันโดษ) ความรู้จักประมาณ (มัตตัญญุตา) เป็นต้น หลักธรรมสำหรับส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น ธรรมที่ทำให้คนอื่นระลึกนึกถึงตน (สาราณียธรรม) ความเคารพผู้อื่น เป็นต้น หลักธรรมสำหรับส่งเสริมการเมืองการปกครอง เช่น การละเว้นอคติ ราชสังคหวัตถุ เป็นต้น

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาดังที่กล่าวมานี้สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองได้ เพียงแต่ต้องมีการศึกษาปัญหาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้แล้วประยุกต์ธรรมใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมปัจจุบัน คือศึกษารายละเอียดจนสามารถทำสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เกิดเป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจนโดยการสร้างแนวทางปฏิบัติที่ดี ทำได้อย่างนี้การศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนพระพุทธศาสนาจึงจะเกิดสัมฤทธิผล ในฐานะเป็นธรรมสำหรับส่งเสริมศาสตร์สมัยใหม่ การศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคมและประเทศในอดีตโดยมากเป็นการศึกษาหลักการ ส่วนหนึ่งเกิดเป็นรูปธรรมเฉพาะที่เป็นความชำนาญเฉพาะทางและอัตลักษณ์ของพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติกรรมฐาน เป็นต้น หลายเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองยังไม่สามารถนำมาสร้างเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับการพัฒนาให้เป็นประโยชน์แก่คนหมู่มากได้

หลักธรรมเหล่านี้ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านอีสาน เช่น เรื่องพญาคันคาก ผาแดง นางไอ่ สินไซ ขูลูนางอั้ว เป็นต้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสานมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ดังนั้นจึงเป็นการได้บูรณาการคำสอนพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในศิลปศาสตร์และประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในรูปแบบสื่อเทคโนโลยีและสารสนเทศ เพื่อปลูกฝังให้นักเรียน นิสิต นักศึกษา ข้าราชการ และประชาชนมีจิตสำนึกในหลักการเรียนรู้ (โยนิโสมนสิการ) ความเคารพ การอภัย และการปกครองตามแนวธรรมาภิบาล และมีรูปแบบการปฏิบัติที่ส่งเสริมคุณธรรมตามที่กล่าวมานี้ ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเพื่อผลิตและประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน จัดทำคู่มือส่งเสริมและกิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อตอบโจทย์ยุทธศาสตร์ชาติ และยุทธศาสตร์และแผนงานด้านการศึกษา วิจัยและนวัตกรรม ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไทยให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน

2.2 เพื่อผลิตและประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน และเพื่อผลิตและประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Quantitative Research) ในการศึกษาวิจัย มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

3.1 พื้นที่การวิจัย และกลุ่มตัวอย่าง

3.1.1 พื้นที่การวิจัย

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชน 4 จังหวัด ได้แก่ 1) บ้านจังหาร ตำบลจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด 2) บ้านเชียงยืน ตำบลเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม 3) เทศบาลตำบลยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ 4) เทศบาลเมืองกระนวน จังหวัดขอนแก่น

3.1.2 กลุ่มตัวอย่าง

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเลือกกลุ่มเป้าหมายเพื่อใช้ในการศึกษาครั้งนี้ โดยเลือกเฉพาะผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเรื่องนิทานพื้นบ้านอีสาน พระพุทธศาสนา ศิลปะ คติชนวิทยา การเมืองการปกครอง รวมทั้งอัตลักษณ์และวัฒนธรรมอีสาน ได้กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยพระสงฆ์ บุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ครู/อาจารย์ นักเรียน และประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) รวมทั้งสิ้น 40 รูป/คน ดังนี้

1) กลุ่มพระสงฆ์ กำหนดเอาเป็นพระเถระที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญพระพุทธศาสนา จำนวน 5 คน

2) กลุ่มบุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำหนดเอาผู้บริหารระดับสูง ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายและแนวปฏิบัติในการบริหารส่วนท้องถิ่น และบุคลากรผู้รับผิดชอบด้านศาสนาศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผู้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับศาสนาและวิถีชีวิตชาวบ้าน จำนวน 5 คน

3) กลุ่มผู้นำชุมชน เป็นกลุ่มผู้ปกครองชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่เข้าใจความต้องการของชาวบ้าน จำนวน 5 คน

4) กลุ่มครู/อาจารย์ กำหนดเอาครู/อาจารย์ที่มีองค์ความรู้ด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมและการเมืองการปกครอง จำนวน 5 คน

5) กลุ่มนักเรียน เป็นกลุ่มเยาวชนและเป็นอนาคตของชาติ สมควรได้รับการถ่ายทอดและปลูกฝังเรื่องศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักการและแนวทางปฏิบัติ จำนวน 10 คน

6) กลุ่มประชาชนทั่วไป กำหนดเอาประชาชนที่มีความสนใจและมีพื้นฐานความรู้ด้านศาสนาศิลปะ วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง จำนวน 10 คน

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

1) แบบบันทึกการสังเกต

คณะผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองและคณะ เป็นเวลา 3 เดือน โดยในแต่ละแห่งนั้นจะเข้าไปเก็บ 2 วัน 1 คืน โดยใช้แบบบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Ob-

servation) เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลพฤติกรรมขณะทดลองรูปแบบโดยการร่วมทำกิจกรรมเกี่ยวกับการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง การรู้จักเคารพผู้อื่น การให้อภัยผู้อื่น และการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา ของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่วิจัยหรือชุมชนนั้นๆ ให้ได้มากที่สุด

2) การสัมภาษณ์เชิงลึก

คณะผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย พระสงฆ์ บุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ครู/อาจารย์ นักเรียน และประชาชนทั่วไป เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง ความเคารพผู้อื่น การให้อภัยผู้อื่น (อภัยทาน) และการปกครองตามหลักธรรมาภิบาล ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview)

3) แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม

คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อดำเนินการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วยตัวแทนพระสงฆ์ บุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ครู/อาจารย์ นักเรียน และประชาชนทั่วไป เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง ความเคารพผู้อื่น การให้อภัยผู้อื่น และการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผู้มีความรู้และความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ได้กำหนดสนทนากลุ่มนี้

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 2 ประเภทตามวัตถุประสงค์การวิจัย คือ ข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

1) ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร

ค้นคว้าเอกสาร ตำราและงานวิจัยเกี่ยวกับ 1) คำสอนพระพุทธศาสนาเรื่องการใช้ปัญญาไตร่ตรอง ความเคารพผู้อื่น การให้อภัย การปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) นิทานพื้นบ้านอีสานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเด็นที่เลือกศึกษา จำนวน 6 เรื่อง จำแนกตามคติธรรมที่เลือกศึกษา ดังนี้ 1) การใช้ปัญญาไตร่ตรอง 2 เรื่อง ได้แก่ สุวรรณสังข์กุมาร 2) ความเคารพผู้อื่น ได้แก่ อุรังคธาตุ 3) การให้อภัย ได้แก่ นางสิบสอง 4) การปกครอง ได้แก่ พระยาคันคาก และท้าวเสียวสวาด โดยรวบรวมจากแหล่งข้อมูลที่สำคัญ 2 แห่ง ได้แก่ 1) สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2) ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น

การตรวจสอบเอกสาร คณะผู้วิจัยให้ความสำคัญกับความน่าเชื่อถือของเอกสารที่นำมาศึกษาทั้ง 2 ประเภท ซึ่งจะตรวจสอบจากผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ทางด้านวิชาการพระพุทธศาสนาและคติชนวิทยา (นิทานพื้นบ้านอีสาน) เกณฑ์การตรวจสอบคุณภาพเอกสาร ได้แก่ ผู้เขียน คุณภาพของเอกสาร และแหล่งที่มาของเอกสาร

2) ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

การศึกษาภาคสนาม คณะผู้วิจัยศึกษาภาคสนามจากกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 40 รูป/คน โดยสร้างแบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกสนทนากลุ่ม ดังนี้

2.1) การสังเกต (Observation)

การเก็บข้อมูลคณะผู้วิจัยใช้วิธีสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม(Non-ParticipantObservation)โดยสังเกตพฤติกรรมของผู้ร่วมกิจกรรมขณะทำกิจกรรมประยุกต์สื่อสมัยใหม่ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคติธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งคณะผู้วิจัยไม่ได้แจ้งการสังเกตแก่ผู้ร่วมกิจกรรม

2.2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

คณะผู้วิจัยจะได้สัมภาษณ์เชิงลึกหรือประเด็นที่สำคัญๆเกี่ยวกับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน และการประยุกต์ใช้สื่อสมัยใหม่ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน เพื่อให้ได้องค์ความรู้ตอบโจทย์หรือวัตถุประสงค์การวิจัย ลักษณะการสัมภาษณ์เป็นการถาม-ตอบในรูปแบบการสนทนาตามประเด็นคำถามที่ได้กำหนดไว้

2.3) การจัดทำคู่มือส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ

เมื่อได้องค์ความรู้เกี่ยวกับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านแล้วคณะผู้วิจัยจะได้ออกแบบและจัดทำคู่มือส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน เพื่อใช้จัดกิจกรรมอบรมพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางคติธรรมทางพระพุทธศาสนาฯ แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม โดยจัดทำเป็นคู่มืออิเล็กทรอนิก (e-book)

2.4) การประยุกต์ใช้สื่อสมัยใหม่

การประยุกต์ใช้สื่อสมัยใหม่เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตฯเป็นขั้นตอนที่ได้สื่อสมัยใหม่หรือคู่มือส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ แล้ว โดยการทำกิจกรรมประยุกต์ใช้คติธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง ความเคารพผู้อื่น การให้อภัยผู้อื่น และการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนาที่ปราฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน โดยคณะผู้วิจัยและคณะได้ขอความร่วมมือตัวแทนชุมชนทั้ง 4 แห่ง ร่วมกิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ ดำเนินกิจกรรมโดยวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญ กำหนดจัด 2 ครั้งๆ 2 พื้นที่ๆ ละ 25 คน (25 x 4 = 200) รวม 200 คน ใช้แบบสังเกตในการเก็บรวมรวมข้อมูล

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) ข้อมูลเอกสาร ใช้การวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธี 2) ข้อมูลภาคสนาม เป็นการนำผลการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มมาสังเคราะห์ตามกรอบแนวคิด ทฤษฎี ต่อจากนั้นเป็นการนำเสนอผลกรวิจัยแบบพรรณนาความตามประเด็นวัตถุประสงค์การวิจัย

4. ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้

4.1 คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน

ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงคติธรรมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน ดังนี้ 1) การใช้ปัญญาไตร่ตรอง 1 เรื่อง ได้แก่ สุวรรณสังข์กุมาร 2) ความเคารพผู้อื่น ได้แก่ อุรังคธาตุ 3) การให้อภัย ได้แก่ นางสิบสอง 4) การปกครอง ได้แก่ พระยาคันคาก และท้าวเสียวสวาด

4.1.1 การใช้ปัญญาไตร่ตรอง

ในบทความนี้หมายเอา โยนิโสมนสิการ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ประมวลคำสอนเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการจำแนกไว้ 10 อย่าง ได้แก่ 1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย 2) วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ หรือกระจายเนื้อหา 3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือ วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา 4) วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา 5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย 6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก 7) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสวนา คือการใช้สอยหรือบริโภค 8) วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม 9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือวิธีคิดแบบ

มีปัจจุบันธรรมดาเป็นอารมณ์ความจริง 10) วิธีคิดแบบวิภัชชวาท (จำแนกแจงแจง) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), อ้างใน คมสินธุ์ ต้นสีนนท์, 2561: 25-31)

หัวข้อนี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษานิทานพื้นบ้านอีสานเรื่องสุวรรณสังข์กุมาร การใช้ปัญญาของตัวละครในนิทานเรื่องสุวรรณสังข์กุมาร เช่น ตอนที่พระสังข์ยังไม่ประสงค์แสดงตนให้ใครๆ รู้จัก พระองค์ได้แอบซ่อนในหอยสังข์ แต่ด้วยความที่ต้องการช่วยเหลืองานบ้านของพระมารดา จึงแอบออกจากหอยสังข์มาทำงานบ้าน พระมารดาสังเกตเห็นบ้านสะอาด จึงสงสัยว่ามีใครแอบมาช่วยทำความสะอาด พระนางจึงแอบซุ่มดูและเห็นพระสังข์เป็นคนแอบทำความสะอาดบ้าน ด้วยความที่ต้องการได้เห็นลูกตลอดไปพระนางจึงทุบทำลายหอยสังข์เพื่อไม่ให้พระสังข์ได้มีที่ซ่อนอีกต่อไป ดังข้อความว่า

ในเมื่อนางผู้แม่แลมาสู่เฮือนดังนั้นก็เห็นยังกวาดแผ้วเหย้าเฮือนเป็นอันดี ดังนั้น นางอสฺสจันยิ่งนักบ่ให้บุลคลผู้ใดฮู้เมื่อจักคนนั้นแล ตโตปลาย นั้นไปภายหน้า เอกหิ ยังมีในวัน 1 ส่วนดังนางเทวี อันเป็นแม่แห่งมหาสัตว์เจ้าก็ซ้ำไปสู่ตระกูลอัน 1 นางบ่ได้เมี้ยนไฟในเฮือนก็บ่ได้ปกและหนีไป ดังนั้นมหาสตฺโต อันว่า มหาสัตว์เจ้าก็ออกมาจากหอยสังข์หน่วยนั้น ก็มาเมี้ยนไว้แล้วข่วงเฮือนแล้ว แลกวาดแผ้วเสียซุที่ให้ดีแล้วแล ปกไว้ยังไฟบอรบวรแล้วกะเข้าไปอยู่ในหอยสังข์เก่า (ผูก 1 หน้า 18, อ้างใน พจนีย์ เพ็งเปลี่ยน, 2532) เอกทิวสๆ ยังมีในวัน 1 นางก็คนิงในใจว่า กูจักทำเป็นดังไปขวนขวายนั้น งับประตูเฮือนไว้แจบดีแล้ว กูจักมาผกดูเหิน ดั้นว่า นางคนิงในใจดังนี้แล้ว อากาสี นางก็มากระทำด้วยประการสันนี้ ก็มาลักผกเบิ่ง หั้นแล (ผูก 1 หน้า 19, อ้างใน พจนีย์ เพ็งเปลี่ยน, 2532) ดังนั้นนางก็คนิงเมื่อภายลุนว่าดังนี้ ผิว่ากูบ่ทับหน่วยหอยสังข์นี้เสียดังนี้ ลูกกูก็จักเข้าไปลื้อยู่ บ่สงสัย กูก็บ่มีได้เห็นหน้าลูกกูแท้ดีหลีแล นางจึงทับหอยสังข์เสียแล้ว ก็ลากเอาไปเผาไฟเสีย ก็มีแล (ผูก 1 หน้า 20, อ้างใน พจนีย์ เพ็งเปลี่ยน, 2532) วิธีการคิดดังกล่าวนี้เป็นการคิดแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย คือเมื่อบ้านสะอาดแสดงว่ามีเหตุมาจากการมีคนทำความสะอาด และเป็นการทำที่ไม่ต้องการให้ใครๆ เห็น ดังนั้นเพื่อจะให้รู้ว่าใครแอบมาทำความสะอาดบ้าน จึงต้องแอบดู และเมื่อรู้คนทำว่าเป็นลูกที่แอบอยู่ในหอยสังข์ นางจึงต้องทำลายหอยสังข์ทิ้งเพื่อให้ลูกไม่มีมี่ซ่อนอีกต่อไปและตนจะได้เห็นลูกนั้น

4.1.2 ความเคารพผู้อื่น

ความเคารพเกิดจากความมีวินัยเป็นพื้นฐาน ได้แก่ ศีล อันเป็นข้อวัตรปฏิบัติ อย่างเคร่งครัด เมื่อมีความเคารพก็ทำให้รู้จักตระหนักในบุคคลและสิ่งนั้นๆ จะเห็นได้ว่า หลักเสขิยวัตร ได้แก่ ข้อวัตรปฏิบัติที่ภิกษุสามเณรจะต้องศึกษาธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทต่างๆ ถือได้ว่าเป็นบรรทัดฐานของการมีความเคารพ อันเป็นการจัดระเบียบสังคมสงฆ์และสังคมผู้ครองเรือนให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันได้เป็นอย่างดีความเคารพเป็นบ่อเกิดแห่ง ความสมานสามัคคีเป็นการแสดงออกในด้านความเอื้อเฟื้อต่อบุคคล และสิ่งต่างๆ ที่เรามี ส่วนเข้าไปเกี่ยวข้อง ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักความเคารพ โดยสรุปมี 6 ประการ คือ 1) สัตถุคารวตา ความเคารพในพระศาสดาหรือพระพุทธเจ้า 2) ธัมมคารวตา ความเคารพในพระธรรม 3) สังฆคารวตา ความเคารพในพระสงฆ์ 4) สิกขาคารวตา ความเคารพในการศึกษา 5) อัปปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท 6) ปฏิสันถารคารวตา ความเคารพในปฏิสันถาร

ความเคารพ 6 ประการนี้ถือเป็นหลักสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติด้วยความเคารพเอื้อเฟื้อและหนักแน่นจริงจัง เป็นพื้นฐานทางสังคมทั้งในสังคมสงฆ์และสังคมผู้ครองเรือน เพราะถ้าขาดความเคารพแล้วปัญหาต่างๆ ย่อมเกิดขึ้นมากมาย เช่น การทะเลาะ เบาะแว้งกัน จะเห็นได้ว่าบ่อเกิดแห่งความแตกแยกกันก็เกิดมาจากความไม่เคารพกันนั่นเอง โดยมีประเด็นใหญ่ที่สำคัญอยู่ 2 อย่าง คือ มีความประพฤติไม่เสมอกันและมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน (พระธีทัต กิตฺติวณฺโณ, 2560: 7)

หัวข้อนี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษานิทานพื้นบ้านอีสานเรื่องอุรังคธาตุ การแสดงความเคารพต่อพระอุรังธาตุของพระมหากัสสปเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 รูป พระมหากษัตริย์ ชาวบ้าน และเทวดาทั้งหลาย ที่ปรากฏในนิทาน เช่น พระมหากัสสปเถระพร้อมพระอรหันต์ 500 ท่าน ได้อัญเชิญอุรังคธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประดิษฐานที่ภูลังกาเพื่อให้พุทธบริษัทรวมทั้งเทวดาทั้งหลายได้เคารพสักการะบูชา ดังข้อความว่า กล่าวอรหันต์ตาเจ้า 500 ตนมีมหากัสสปะเจ้าเป็นประธานกับพญาทั้ง ๔ ก่ออูบผุงไว้ อุรังคะธาตุที่ภูกำพร้าแล้วก่อนแล ยามนั้นพญาอินทร์มีหมู่เทวตาทั้งหลายมากก็ลงมาสู่ภูกำพร้า จากตาวะตึงสาสวรรค์ยามหัวค้ำจึงอาณัติให้วิสุกรรมเทวบุตรให้แต้มริจจนาลายดอกลายเครือธูปเทวบุตรเทวดา ธูปพญาอินทร์ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ฮูปพญาทั้ง 5 ไว้ในอุบมุง ทั้ง 4 ด้าน ก่อนอกให้แต้มฮูปอรหัน 500 และธูปพญาศรีสุทโธ ศรีมหามายา วิสาขาเทวบุตร์ไว้ถ้ำในแล้วจึงสักการบูชาด้วยตอกไม้คันธรัสสะของหอม ตุริยะนันติ เครื่องเสพทั้งมวล (อธิราชย์ นันขันตี, 2563: 12)

4.1.3 การให้อภัย

คำว่า “อภัยทาน” ประกอบขึ้นจากคำสามคำ กล่าวคือ “อ+ภย+ทาน” แปลว่า “การให้ความไม่กลัว” หรือ “การให้ความไม่มีภัย หรือให้ความปลอดภัย” ซึ่งหมายถึง การอดโทษ หรือการยกโทษให้แก่กัน ไม่ถือโทษโกรธพยาบาทอาฆาตจองเวรต่อกันอีกต่อไป การให้ในลักษณะนี้เป็นการสร้างบรรยากาศของสมานฉันท์ให้เกิดขึ้น โดยการที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลได้แสดงให้บุคคลอื่น หรือกลุ่มบุคคลอื่นไม่มีความเกรงกลัว ขลาดกลัว หรือหวาดระแวงต่อการคิด พูด และการกระทำของเรา อันเป็นการเปิดพื้นที่ให้จิตของเราได้มีโอกาสให้อภัยในสิ่งที่คนอื่นทำไม่ดีกับเรา หรือขออภัยต่อบุคคลอื่นในสิ่งที่เราได้ล่วงละเมิดในวิถีทางที่ไม่เหมาะสมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งนำไปสู่การไม่จองเวร หรือพยาบาทซึ่งกันและกัน...พระพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นจุดเด่นของ “การให้” อย่างน้อยสองประการ กล่าวคือ ว่า “ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้” และ “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก คนหมู่มากย่อมคบเขา” หลักการเช่นนี้เป็นการให้ความสำคัญแก่ “ผู้ให้” ซึ่งได้รับการยอมรับจาก “ผู้รับ” หรือบุคคลทั่วไปที่แสดงความชื่นชมต่อการให้ แม้จะไม่ได้เป็นผู้รับโดยตรงก็ตาม ฉะนั้น การให้ที่นำไปสู่การผูกมิตร และนำมาซึ่งความสัมพันธ์ในเชิงบวกระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในบรรยากาศของความขัดแย้งกันก็คือ “การให้อภัย” เหตุผลสำคัญของการให้อภัยเกิดจากพื้นฐานทางความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “ใครบ้างไม่มีโทษ ใครบ้างไม่มีความผิด ใครบ้างไม่ถึงความหลงใหล ในโลกนี้ ใครเป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้มีสติในกาลทุกเมื่อเล่า” ฉะนั้น “เมื่อเราขอโทษอยู่หากบุคคลใดไม่ยอมยกโทษให้ ยังมีความโกรธอยู่ภายใน มีความแค้นเคืองหนัก บุคคลนั้น ชื่อว่าย่อมผูกเวร” ซึ่งการผูกเวรดังกล่าวจึงนำไปสู่ผลลบแก่มนุษย์เอง และสังคม ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ การให้อภัยจึงมีความสำคัญแก่วิถีชีวิต และการดำรงอยู่ของมนุษย์ทั้งในเชิงปัจเจกและสังคมในหลายมิติด้วยกัน (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร., 2553: ออนไลน์)

หัวข้อนี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษานิทานพื้นบ้านอีสานเรื่องนางสิบสอง ตัวอย่างการให้อภัยที่ปรากฏในนิทาน เช่น หลังจากที่พระรถเสนใช้อุบายแอบนำยาวิเศษจากเมืองยักษ์มารักษาดวงตาของพระมาตุจฉาและพระมารดาจนหายเป็นปกติดังเดิม และกราบทูบให้ท้าวรถสิทธิ์ผู้เป็นพระบิดาทรงทราบเองที่เกิดขึ้นทั้งหมด นางสันทะมาลากลัวว่าตนเองจะถูกลงโทษจึงทูลขอชีวิต ท้าวรถสิทธิ์จึงให้อภัยตามคำทูลขอร้องของพระรถเสนและนางสิบสอง ดังข้อความว่า รถเสนจึ่งเอาตามารักษาแม่กับป้าจนเซาดี และขึ้นไปกราบทูบให้ท้าวรถสิทธิ์ผู้เป็นพระบิดาฮู้เรื่องราวทั้งเบิด นางสันทะมาลาเห็นว่าเจ้าของมีความผิดกะได้ขอชีวิตไว้แล้วอ้างว่าเจ้าของมีลูกอยู่ในท้องกับท้าวรถสิทธิ์ ขอให้เห็นใจแล้วกะเหลือโตน นางเภาจึงมีใจเมตตาได้ขอร้องให้ปล่อยานงไปเสียอย่าได้ฆ่านางเถาะ ท้าวรถสิทธิ์เชื่อเพราะว่าท้าวรถเสนและนางทั้งสิบสองได้ซ่อยกันอ้อนวอน จึงได้ปล่อยนางกลับไปตั้งแต่นั้นมาพ่อแม่ลูกทั้งสิบสองกะได้มีชีวิตอยู่ต่อมาด้วยความสงบสุข (สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

4.1.4 การปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา

การตั้งเป้าหมายของรัฐศาสตร์ หรือการเมืองการปกครองในพระพุทธศาสนา อยู่ที่การ สร้างสภาพเอื้อให้มนุษย์ในสังคมประพฤติปฏิบัติตน เพื่อบรรลุเป้าหมายของชีวิตทั้ง 3 ระดับได้คือทั้ง เป้าหมายในชาตินี้ชาติหน้า และในชาติสุดท้าย คือบรรลุมรรคผลนิพพาน หลักธรรมาธิปไตยหรือการยึดธรรมเป็นใหญ่ เป็นหัวใจสำคัญของหลักรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก ธรรมาธิปไตยนั้นไม่ถือว่าเป็น “ระบอบการปกครอง” ระบอบหนึ่งเหมือนอย่าง ระบอบประชาธิปไตย หรือ ระบอบคอมมิวนิสต์ แต่ทุกระบอบการปกครองที่มีอยู่ สามารถนำธรรมาธิปไตยไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งนั้น โดยยกเอา “หลักธรรม” เป็นเกณฑ์ในการตัดสินสูงสุดคล้ายกับ กฎหมายรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ การตัดสินใจใดๆ หรือการกระทำใดๆ ก็ตามจะต้องไม่ขัดต่อกฎหมาย รัฐธรรมนูญฉันใด การตัดสินใจนั้นๆ หรือการกระทำนั้นๆ ก็ต้องไม่ขัดต่อ “หลักธรรม” ฉันนั้น (พิเชฐ ทั่งโต และคณะ, 2553: 2-3)

หัวข้อนี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษานิทานพื้นบ้านอีสานเรื่องพระยาคันคากและเสียวสวาด นิทานเรื่องพระยาคันคากกล่าวถึงเรื่องการปกครองโดยเฉพาะตัวเอกของนิทานคือพระยาคันคาก ซึ่งทนการกดขี่ข่มเหงของพระยาแถนไม่ได้ จึงยกไพ่พลขึ้นไปรบกับพระยาแถนและสามารถเอาชนะได้ พระยาแถนต้องยอมทำตามเงื่อนไขคือปล่อยฝนตามฤดูกาล เพื่อให้เกษตรกรได้อาศัยน้ำฝนทำนาและการเกษตร หลังจากนั้นเป็นต้นมาชาวประชาและสัตว์ทั้งหลายก็อยู่อย่างสงบสุข กรณีดังกล่าวนี้เป็นตัวอย่างของการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม ดังข้อความว่า เมื่อสำเร็จเสร็จสรรพแล้ว พญาคันคากก็พาสารพัดสัตว์ไพร่พลทั้งหลายลงจากเมืองแถนแดนฟ้า กลับสู่แดนดินเมืองชมพูตามเส้นทางเดิมที่ปลวกทำไว้ นับแต่พญาคันคากร่างคางคกยกรบชนะพญาแถน บรรดาผู้คนและสัตว์พืชในโลกชมพูทวีปก็อุดมสมบูรณ์พูนสุขทุกประการ พืชพันธุ์ว่านยาอาหารมั่งคั่งและมั่นคง ถึงเดือนอ้ายได้ฉลองความร่มเย็นเป็นปีใหม่เก็บเกี่ยวพืชผล จนถึงเดือนห้าฟ้าฝนแห้งแล้งก็แต่งตก ยอยกพญานาคขี่บั้งไฟขึ้นไปบอกแถนฟ้าน้ำฟ้าน้ำฝนก็หล่นลงมาเป็นธรรมชาติไม่ขาดแคลนตามคำแถนตกลงไว้ ข้าวทิพย์ข้าวแถนเมล็ดเท่าลูกหมากพร้าวต้นเท่าลำตาล ก็เอิกเกริกเบิกบานบินเข้ายุ้งเยียไม่เสียหายอันใดเลย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2559: ออนไลน์) ส่วนเรื่องเสียวสวาสดิ์ มีจุดเด่นคือท้าวเสียวสวาสดิ์มีภาวะผู้นำ สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้เป็นอย่างดี เป็นเหตุให้เมืองจำปามีความสงบสุข ดังข้อความว่า ด้วยคุณลักษณะพิเศษที่ท้าวเสียวสวาสดิ์เป็นคนดี มีปัญญาเฉลียวฉลาดไม่ลืมตัว เคารพอ่อนน้อมถ่อมตนต่อคนทั่วไป และปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความขยันหมั่นเพียร จึงเป็นที่รักใคร่โปรดปรานของเจ้าเมืองจำปายิ่งนัก หลังจากที่เมืองจำปาผ่านพ้นภัยพิบัติถึงขั้นยุคเข็ญมาได้ ก็ด้วยความฉลาดหลักแหลมของท้าวเสียวสวาสดิ์ จนกระทั่งเมืองจำปาเจริญรุ่งเรือง อุดมสมบูรณ์ ด้วยทรัพย์สินเงินทอง ทั้งนี้เนื่องจากเจ้าเมืองกลับมีศีลธรรมปกครอง บ้านเมืองโดยสุจริตยุติธรรม ประชาชนขยันหมั่นเพียรถือศีลฟังธรรมเคารพในจารีตประเพณีและกฎหมายอันดีงามของบ้านเมือง (พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี), อ้างใน มนตรี โคตรคันทา, 2565: ออนไลน์) คติธรรมการปกครองที่ปรากฏในนิทานทั้ง 2 เรื่อง มีความแตกต่างกันตามบริบท กล่าวคือ พระยาคันคากถูกปกครองดวยความไม่เป็นธรรม ดังนั้นจึงมีการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม และได้ความเป็นธรรมในที่สุด ส่วนท้าวเสียวสวาสดิ์มีสติปัญญาและมีคุณธรรม จึงสามารถสนองงานปกครองของพระราชาด้วยความถูกต้องเป็นธรรม และทำให้บ้านเมืองมีความสงบสุข

4.2 การผลิตและประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อนี้คณะผู้วิจัยได้จัดทำสื่อสมัยใหม่คือหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับคติธรรมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านตามที่กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดการวิจัย และจัดกิจกรรมโดยการประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทาน

พื้นบ้านอีสานใน 4 ประเด็น คือ 1) การใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง 2) การรู้จักเคารพผู้อื่น 3) การให้อภัยผู้อื่น 4) การปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้

4.2.1 การใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง

ประเด็นนี้คณะผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมพหุปัญญาด้านสังคม คือ กิจกรรม How to (การแก้ปัญหา) โดยกิจกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ร่วมกิจกรรมสามารถคิดแก้ปัญหาสังคมได้ วิธีดำเนินกิจกรรมคือ ผู้ดำเนินรายการกำหนดปัญหาสังคม 4 ปัญหา ได้แก่ (1) ปัญหาการติดเกมออนไลน์ (2) ปัญหาพนันออนไลน์ (3) ปัญหาการบูลลี่ผู้อื่น (4) ปัญหาการเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม โดยแบ่งผู้ร่วมกิจกรรมเป็น 4 กลุ่ม แล้วให้ตั้งสมมติฐานการแก้ปัญหา และนำเสนอผลกระทบของปัญหา วิธีการแก้ปัญหา และผลของการแก้ปัญหา ขั้นตอนสุดท้ายคือประเมินกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมนี้จะช่วยส่งเสริมให้ผู้ร่วมกิจกรรมรู้จักคิดเชิงเหตุผล และเชิงความสัมพันธ์

4.2.2 ความเคารพผู้อื่น

ประเด็นนี้คณะผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง โดยกิจกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกความเป็นพลเมือง วิธีดำเนินกิจกรรมคือ ผู้ดำเนินรายการกำหนดกิจกรรม 3 อย่าง ได้แก่ (1) ความเคารพกฎหมาย และกฎกติกา (2) ความเคารพสิทธิและความเสมอภาค (3) ความเคารพความแตกต่างในความคิดเห็นและการแสดงออก โดยแบ่งผู้ร่วมกิจกรรมเป็น 3 กลุ่ม ให้กลุ่มส่งตัวแทนกลุ่มละ 2 คน แสดงบทบาทสมมติตามกิจกรรมที่กำหนดให้ ขั้นตอนสุดท้ายคือประเมินกิจกรรม กิจกรรมนี้จะช่วยส่งเสริมให้ผู้ร่วมกิจกรรมเข้าใจ มีจิตสำนึก และปฏิบัติตนได้ถูกต้องในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม

4.2.3 การให้อภัย

ประเด็นนี้คณะผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมการให้อภัย โดยกิจกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกการให้อภัยผู้อื่น วิธีดำเนินกิจกรรมคือ ผู้ดำเนินรายการกำหนดกิจกรรม 3 อย่าง ได้แก่ (1) บทบาทสมมติความขัดแย้งและการให้อภัย (2) การทำงานเป็นทีม (3) การเล่นกีฬา โดยแบ่งผู้ร่วมกิจกรรมเป็น 3 กลุ่ม ทำกิจกรรมที่กำหนดให้ ขั้นตอนสุดท้ายคือประเมินกิจกรรม กิจกรรมนี้จะช่วยส่งเสริมให้ผู้ร่วมกิจกรรมมีน้ำใจ มีความเสียสละ และรู้จักให้อภัยผู้อื่น

4.2.4 การปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา

ประเด็นนี้คณะผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา โดยกิจกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ร่วมกิจกรรมมีความเข้าใจและแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา วิธีดำเนินกิจกรรมคือ ผู้ดำเนินรายการกำหนดกิจกรรม 3 อย่าง ได้แก่ (1) บทบาทสมมติการหาเสียงเลือกตั้งของ สส. (2) การเลือก สส. (3) การตัดสินคดีการเมือง โดยแบ่งผู้ร่วมกิจกรรมเป็น 3 กลุ่ม ทำกิจกรรมที่กำหนดให้ ขั้นตอนสุดท้ายคือประเมินกิจกรรม กิจกรรมนี้จะช่วยส่งเสริมให้ผู้ร่วมกิจกรรมมีความเข้าใจและแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา

5. อภิปรายผล

การศึกษาคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน พบว่า การใช้ปัญญาของตัวละครในนิทานเรื่องสุวรรณสังข์กุมาร เช่น ตอนที่พระสังข์ไม่ประสงค์แสดงตนให้ใครๆ รู้จัก พระองค์ได้แอบซ่อนในหอยสังข์ และแอบออกจากหอยสังข์มาทำงานบ้าน เพื่อแบ่งเบาภาระการทำงานของพระมารดา พระมารดาสังเกตเห็นบ้านสะอาดและสงสัยว่ามีใครแอบมาช่วยทำความสะอาด จึงแอบซุ่มดู เมื่อเห็นพระสังข์เป็นคนแอบ

ทำความสะอาดบ้าน พระนางจึงทุบทำลายหอยสังข์เพื่อไม่ให้พระสังข์ได้มีที่ซ่อนอีกต่อไป และพระนางจะเห็นโอรสตลอดไป วิธีการคิดดังกล่าวนี้เป็นการคิดแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย, การแสดงความเคารพในนิทานเรื่องอุรังคธาตุ เช่น พระมหากัสสปเถระพร้อมพระอรหันต์ 500 ท่าน ได้อัญเชิญอุรังคธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประดิษฐานที่ภูลังกาเพื่อให้พุทธบริษัทรวมทั้งเทวดาทั้งหลายได้เคารพสักการะบูชา, การให้อภัยที่ปรากฏในนิทานเรื่องนางสิบสอง เช่น ท้าวรถสิทธิ์ให้อภัยนางสันทะมาลา ผู้ยุยงให้พระองค์รับสั่งให้ควักตาของนางสิบสอง หลังจากทรงทราบจริงจากพระรถเสนและนางสิบสอง, การปกครองที่ปรากฏในนิทานเรื่องพระยาคันคาก เช่น ชาวโลกถูกพระยาแถนกดขี่ข่มเหง เพราะอิจฉาริษยาในสมบัติของพระยาคันคาก พระยาคันคากทนการกดขี่ข่มเหงของพระยาแถนไม่ได้ จึงยกไพ่พลขึ้นไปรบกับพระยาแถนและสามารถเอาชนะได้ พระยาแถนต้องยอมทำตามเงื่อนไขคือปล่อยฝนตามฤดูกาล เพื่อให้ชาวโลกได้อาศัยน้ำฝนทำการเกษตร หลังจากนั้นเป็นต้นมาชาวประชาและสัตว์ทั้งหลายก็อยู่อย่างสงบสุข ส่วนการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานเรื่องเสียวสวาสดิ์ คือ การใช้ปัญญาและคุณธรรมในการทำงานของท้าวเสียวสวาสดิ์

จะเห็นว่านิทานพื้นบ้านอีสานมีทั้งเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเพื่อความบันเทิงบ้าง เพื่อเป็นคติในการดำเนินชีวิตบ้าง และนิทานอิงคำสอนพระพุทธศาสนา คติธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสานมีความหลากหลายครอบคลุมมิติการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ เช่น สังคม การศึกษา ประเพณี วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สาธารณสุข การประกอบอาชีพ เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของโสรัจ นามอ่อน และคณะ (2551) เรื่อง “การวิเคราะห์อิทธิพลนิทานพื้นบ้านจากหนังสือใบลานอักษรธรรมอีสานในจังหวัดอุบลราชธาน” พบว่า นิทานพื้นบ้านอีสานนอกจากให้ความรู้ความเพลิดเพลิน สนุกสนาน ม่วนชื่นโฮแซว และหลักพุทธปรัชญาแนวคิดและหลักคติธรรม แนวทางยึดถือประพฤติ ปฏิบัติในชีวิตประจำวันแล้วยังทำให้ทราบถึงแนวคิดอันล้ำลึกกว้างไกล วิจิตรพิสดารที่แสดงออกผ่านทางสื่อกลาง คือ วรรณกรรมใบลาน อันเป็นประจักษ์พยานที่ยังคงหลงเหลือไว้เป็นมรดกตกทอดอันล้ำค่าทางสังคม ให้คนไทยทั้งชาติได้ภาคภูมิใจไม่น้อยหน้าชนชาติใด ทั้งยังให้ทราบวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน การอยู่ร่วมกันในสังคม อันเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศชาติ จึงควรอนุรักษ์เผยแพร่นิทานพื้นบ้านให้เข้าสู่กลุ่มเยาวชนให้หันมาสนใจมากยิ่งขึ้น ด้วยการนำเข้าสู่ระบบการสอนในสถาบัน สอนนอกระบบ และสอนตามอัธยาศัย ศึกษาวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านอีสานในด้านอื่นๆ อาทิ ด้านผลกระทบทางความประพฤติ การแสดงออกนอกระเบียบแบบแผน ด้านขนบธรรมประเพณี ศีลธรรมจริยธรรมอันดีงาม

กิจกรรมเกี่ยวกับการใช้ปัญญาไตร่ตรองคณะผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมพหุปัญญาด้านสังคม คือ กิจกรรม How to (การแก้ปัญหา) 4 ปัญหา ได้แก่ (1) ปัญหาการติดเกมออนไลน์ (2) ปัญหาพนันออนไลน์ (3) ปัญหาการบูลลี่ผู้อื่น (4) ปัญหาการเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ซึ่งกิจกรรมพหุปัญญานี้ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนหรือผู้ทำกิจกรรมรู้จักคิดเป็นและการแสดงออกด้วยวิธีการคิดที่หลากหลายตามศักยภาพของผู้เรียนที่มีความหลากหลาย สอดคล้องกับแนวคิดของกลุ่มงานพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานและกระบวนการเรียนรู้ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาขอนแก่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ (ม.ป.ป.) ในคู่มือแนวทางจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพหุปัญญาของผู้เรียนระดับมัธยมศึกษา ว่า “พหุปัญญาของผู้เรียนมีความหลากหลาย ทำให้การจัดการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพหุปัญญาของผู้เรียนให้ปรากฏ โดดเด่นออกมาเป็นการปลดล็อกศักยภาพของผู้เรียนเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์กับสังคม”, กิจกรรมเกี่ยวกับความเคารพผู้อื่น 3 กิจกรรม ได้แก่ (1) ความเคารพกฎหมาย และกฎกติกา (2) ความเคารพสิทธิและความเสมอภาค (3) ความเคารพความแตกต่างในความคิดเห็นและการแสดงออก ซึ่งกิจกรรมส่ง

เสริมการปลูกจิตสำนึกความเป็นพลเมืองนี้ช่วยส่งเสริมผู้เรียนหรือผู้ทำกิจกรรมให้มีจิตสำนึกในการทำหน้าที่พลเมืองของตนอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับแนวคิดของวิภาพรรณ พินลา (2559) เรื่อง “แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สังคมศึกษา เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยสำหรับผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21” พบว่า “ความเป็นพลเมืองในสังคมร่วมสมัย จำเป็นต้องสร้างกลไกการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง ที่ทำให้เกิดพลเมืองที่มีความรับผิดชอบด้วยจิตสำนึกในตนเอง และความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและต่อชุมชนของตนเอง โดยคำนึงถึงเหตุและผลที่กำหนดไว้ในหลักนิติรัฐ ที่คำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพความเป็นมนุษย์ รวมถึงสิทธิมนุษยชนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน”, กิจกรรมเกี่ยวกับการให้อภัย 3 กิจกรรม ได้แก่ (1) บทบาทสมมติความขัดแย้งและการให้อภัย (2) การทำงานเป็นทีม (3) การเล่นกีฬา ซึ่งกิจกรรมส่งเสริมการรู้จักให้อภัยผู้อื่นนี้ช่วยส่งเสริมผู้เรียนหรือผู้ทำกิจกรรมให้รู้จักมีน้ำใจต่อผู้อื่น มองว่าทุกคนมีโอกาสทำผิดพลาดได้ เมื่อผิดพลาดแล้วก็ควรได้รับการแนะนำที่ถูกต้องเพื่อไม่ให้ทำผิดอีก การปฏิบัติต่อกันอย่างนี้จะช่วยให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ สอดคล้องกับแนวคิดของ Enright (2008) ในหนังสือ Forgiveness is a Choice ว่า “ประโยชน์ในด้านของสัมพันธภาพ การให้อภัยก่อให้เกิดการลดความตรึงเครียดในความขัดแย้งระหว่างบุคคลลง บุคคลที่มีการให้อภัยจะช่วยให้ผู้ที่ให้อภัยมีสัมพันธภาพกับผู้อื่นได้ดีขึ้น” ส่วนกิจกรรมบทบาทสมมติเกี่ยวกับการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา 3 กิจกรรม ได้แก่ (1) การหาเสียงเลือกตั้งของ สส. (2) การเลือก สส. (3) การตัดสินคดีการเมือง ซึ่งกิจกรรมนี้ช่วยส่งเสริมผู้เรียนหรือผู้ทำกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้ มีจิตสำนึก และแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองโดยธรรม สอดคล้องกับแนวคิดของจุรี สายจันเจียม (2558) เรื่อง “พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางรัฐศาสตร์” พบว่า “สังคมไทยได้รับอิทธิพลคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริหารและการปกครอง โดยเฉพาะที่นำมาจากคัมภีร์ชาดก เช่น ทศพิธราชธรรม พละ ของกษัตริย์ เว้นจากอคติ ซึ่งเป็นธรรมของพระราชา ผู้นำ ผู้ปกครองโดยตรง เมื่อมอง ในแง่รัฐศาสตร์ ก็คือหลักแห่งการบริหารและการปกครองกายและใจ ซึ่งเมื่อนำมาปฏิบัติตามแล้วจะทำให้ ชีวิตดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม”

6. องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ หรือผลการวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน” แสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

7. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา “การประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

7.1 ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

หน่วยงานรัฐโดยเฉพาะสถานศึกษาสามารถศึกษาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้และนำไปใช้ในการส่งเสริมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิต การอยู่ร่วมกันในสังคม และการปกครอง โดยสามารถประยุกต์ใช้ในการกำหนดแนวทางปฏิบัติหรือทำกิจกรรมส่งเสริมที่เหมาะสมกับบริบทการทำงานในหน่วยงานของตน

7.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นวิธีการหรือแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการการประยุกต์ใช้นวัตกรรมสื่อสมัยใหม่เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน พบว่ายังมีประเด็นอื่นที่สามารถศึกษาได้ ดังนั้นจึงได้เสนอประเด็นสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตเยาวชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน

2) การสร้างเครือข่ายการพัฒนาคุณภาพชีวิตเยาวชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสาน

8. เอกสารอ้างอิง

กลุ่มงานพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานและกระบวนการเรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. (ม.ป.ป.). *คู่มือแนวทางจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพหุปัญญาของผู้เรียนระดับมัธยมศึกษา*. ขอนแก่น: กลุ่มงานพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานและกระบวนการเรียนรู้ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาขอนแก่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

คมสินธุ์ ต้นสีนนท์. (2561). การจัดการเรียนรู้ตามหลักโยนิโสมนสิการในรายวิชาพระพุทธศาสนา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนหอวัง ปทุมธานี ตำบลสวนพริกไทย อำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จุรี สายจันเจียม. (2558). พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางรัฐศาสตร์. *วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด*. 4(1), 398-401.

พจนีย์ เพ็งเปลี่ยน. (2532). การศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องสุวรรณสังข์กุมาร. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาตะวันออก*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระธีทัต กิตฺติวณฺโณ. (2560). ศึกษาการเสริมสร้างพฤติกรรมการแสดงการเคารพของเยาวชนบ้านศิริพร ตำบลไคสี อำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ. *วารสารธาตุพนมปริทรรศน์*. 1(2), 1-12.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.. (2553). *อภัยทานกับการสร้างความสมานฉันท์ในสังคมไทย*. สืบค้นเมื่อ 16 กันยายน 2566, จาก https://www.mcu.ac.th/article/detail/453.

พิเชฐ ทั่งโต และคณะ. (2553). การศึกษาวิเคราะห์รัฐศาสตร์เชิงพุทธในมุมมองของนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ในประเทศไทย. *รายงานการวิจัย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บันเทิง พาพิจิตร. (2557). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม.* กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

พุทธินันทน์ บุญเรือง. (2560). การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของชุมชนชายแดนต่อการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) : การเกิดขึ้นของจุดผ่านแดนถาวรช่องภูดู่และการตอบสนองของคนท้องถิ่นในอำเภอบ้านโคก จังหวัดอุตรดิตถ์. *วารสารวิชาการแพรวากาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์.* 4(1), 1-21.

มนตรี โคตรคันทา. (2565). *นิทานท้าวเสียวสวาสดิ์*. สืบค้นเมื่อ 16 กันยายน 2566, จาก https:// www.isan-gate.com/new/9-word/849-siew-sawad.html.

วิภาพรรณ พินลา. (2559). แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สังคมศึกษา เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยสำหรับผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21. *วารสารการศึกษาและการพัฒนาสังคม.* 12(1), 20-34.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2558). *โสวัฒนธรรมอีสาน.* เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

โสรัจ นามอ่อน และคณะ. (2551). การวิเคราะห์อิทธิพลนิทานพื้นบ้านจากหนังสือใบลานอักษรธรรมอีสาน ในจังหวัดอุบลราชธานี. *รายงานการวิจัย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (ม.ป.ป.). *พระไตรรัตน์ในอีสาน วรรณกรรมพระพุทธศาสนา 50 เรื่อง*. สืบค้นเมื่อ 16 กันยายน 2566, จาก https://cackku.wixsite.com/phratrairat2/copy-of-35.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2559). *พญาคันคาก นิทานชาวบ้านลาว-ไทย เรื่องคางคกยกรบขอฝน*. สืบค้นเมื่อ 16 กันยายน 2566, https://www.matichonweekly.com/scoop/article_9785.

อธิราชย์ นันขันตี. (2563). *นิทานอุรังคธาตุ*. อุบลราชธานี: หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นครพนม สำนักศิลปากรที่ 9 อุบลราชธานี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

ภาษาอังกฤษ

Basic education curriculum development and learning process group, Khon Kaen secondary educational service area, Office of the basic education commission, Ministry of education. (M.P.P.). Guidelines for organizing learning activities to promote multiple intelligences of secondary school learners. Khon Kaen: Basic education curriculum development and learning process group, Khon Kaen secondary educational service area, Office of the basic education commission, Ministry of education.

Bureau of Culture Khon Kaen University. (M.P.P.). *Phra Trairat in Isan 50 stories of Buddhist literature.* Retrieved on 16 September 2023, from https://cackku.wixsite. com/phra-trairat2/copy-of-35.

Bunruang P. (2017). Social, cultural, and economic changes of border communities towards entry into the ASEAN Economic Community (AEC): The emergence of the permanent border crossing point at Chong Phu Du and the response of local people in Ban District. coke Uttaradit Province. *Praewa Kalasin Academic Journal Kalasin University*. 4(1), 1-21.

Enright, R. D. (2008). *Forgiveness is a Choice*. Washington, DC.: APA Life Tools.

Khotkanta M.. (2022). *Tales of Thao Siawsawa*t. Retrieved 16 september 2023, from https://www.isangate.com/new/9-word/849-siew-sawad.html.

Nankhanti A. (2020). *Tales of Urangkhathat*. Ubon Ratchathani: Chaloem Phrakiat National Library, Her Majesty Queen Sirikit, Nakhon Phanom, Fine Arts office No. 9, Ubon Ratchathani, Fine Arts Department, Ministry.

Nam-on S. et al. (2008). Analysis of the influence of folk tales from the book Bailan Aksorn Tham Isan in Ubon Ratchathani Province. *Research report*. Mahachulalong kornrajavidyalaya University.

Paphichit B. (2014). *Social and cultural changes.* Bangkok: Odeon Store.

Pengplian P. (1989). A study of Isaan literature on the story of Suwansang Kumara. *Master of Arts Thesis in Thai Inscriptions. Department of oriental*. Graduate School: Silpakorn University.

Phra Theetat Kittiwanno. (2017). Study of strengthening the behavior of showing respect among the youth of Ban Siriphon, Kai Si Subdistrict, Mueang Bueng Kan District. Bueng Kan Province. *That Phanom Review Journal*. 1(2), 1-12.

Phra Mahahansa Thammahaso, Asst.Prof.Dr.. (2010). *Forgiveness and creating reconciliation in Thai society*. Retrieved on 16 September 2023, from https://www.mcu.ac.th/ article/detail/453.

Pinla W. (2016). Guidelines for organizing social studies learning activities to develop good citizenship according to the democratic method for learners in the 21st century. *Journal of Education and Social Development.* 12(1), 20-34.

Saichanjiam J. (2015). Buddhism is the foundation of political science. *Mahamakut Buddhist University Journal Roi Et campus.* 4(1), 398-401.

Srisantisuk S. (2015). *Isan culture.* Chiang Mai: Department of Sociology and Anthropology Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

Tangto P. et al. (2010). An analytical study of Buddhist political science from the perspective of political science scholars in Thailand. *Research report*. Mahachulalongkorn rajavidyalaya University.

Tonsinon K. (2018). Learning management according to the principles of Yonisomanasikāra in the subject of Buddhism of Mathayom 2 students at Horwang School, Pathum Thani, Suan Phrikk Subdistrict, Mueang Pathum Thani District, Pathum Thani Province. *Master of Buddhist Studies. Thesis Department of Sangha Management*. Graduate School: Mahachulalongkornrajavid yalaya University.

Wongthet S. (2016). *Phaya Khan Khak, Lao-Thai folktales. The story of a toad asking for rain.* Retrieved 16 September 2023, from https://www.matichonweekly.com/scoop/ /article_9785.